

Kathedra Petri — Vig. Mathie — In die sco — Marci ewangeliste — Philippi et Jacobi — Inuencio crucis — Nerey et Achiley — Vig. Joh. Bapt. — In die sco Joannis et Pauli — Vig. aplor. — In die sco — Commemoracio S. Pauli — Octava aplor. — Marie Magdalene — Jacobi apli. — Vig. Laurencii — In die sco — Vig. assumptionis — Assumpcio Marie virginis — Bartholomei — Augustini — Decollacio Joh. — In nativitate sce Marie — Vig. Mathei — In die Mathei — Michaelis — Vig. omnium scor. — In die sco — Crisogoni — Vig. Andree — In die sco.

A kalendárium tehát, mint látható, semmi irányban nem mutat meghatározott jelleget; a nyilvános ünnepeket tartalmazza.

RADÓ POLIKÁRP.

A Benes-féle biblia szláv szórvány-mondata.

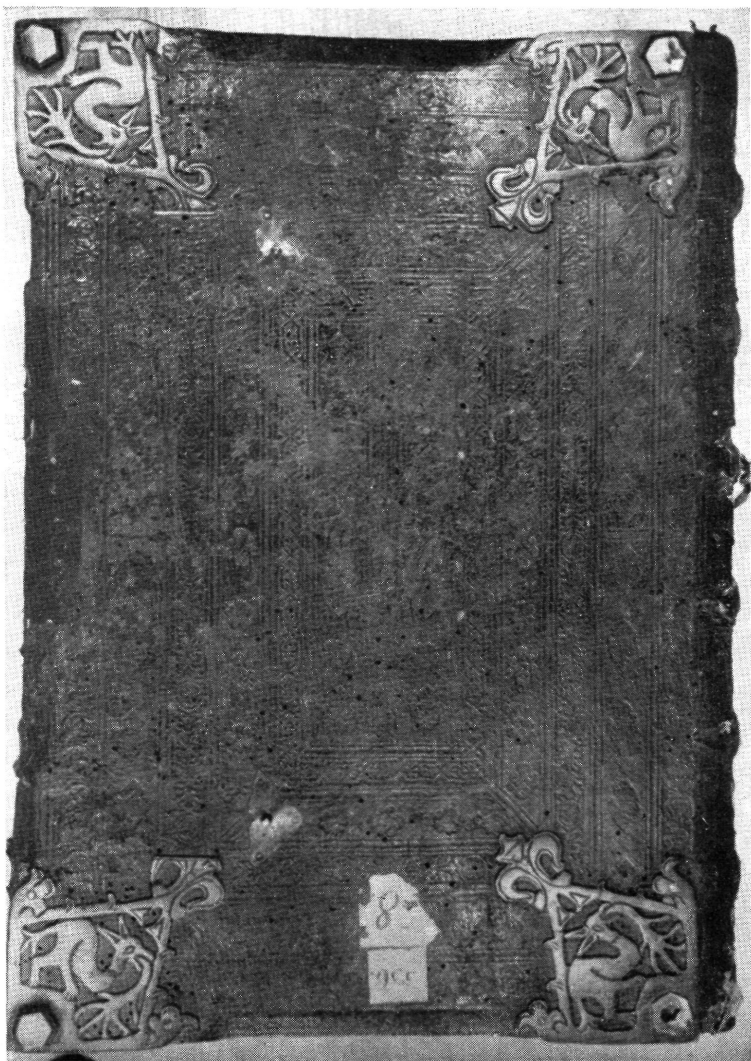
Az 1394-es BENES-féle latin biblia őriz egy nyugati szláv nyelvű mondatot. E mondatot itt közlöm eredeti helyesírással (1), olvasás szerinti átírásban (2) és magyar fordításban:

1. Panno marya duostoyna twey
swathey mylosti diekugi, zess my
raczila pomoczy seczty tych knih
dokonaty. Amen Bohday. | 2. Panno Maria duostojná (dóstojná),
tvej svatej milosti děkuj, žes mi
ráčila pomoci šesti (?) tych knih
dokonati. Amen Bohdaj. |
|---|--|

Magyar fordítása: Tisztelendő Szűz Mária, a Te szent kegyelmednek köszönöm, hogy kegyes voltál nekem segíteni ezt a hat (?) könyvet befejezni. Amen. Adja Isten.

Ha e mondatot a XIV. századi nyelvi állapotok tükrében vizsgáljuk, két lehetőség jelentkezik: a latin szöveg végére írt mondat 1. vagy csehül, 2. vagy cseh és tót nyelven vegyesen van írva. A második esetben szerzője esetleg tót, aki csehül írt, de anyanyelvi hatásoktól nem bírva szabadulni, tót szavakat vitt bele. E szórvány-mondatnak a tót nyelvhez való kapcsolatát egyetlen bizonyíték tudná igazolni: a szerző nemzetisége. Ez esetben a tót nyelvbe egészen beillő szavak valóban tótok lennének, de úgy, hogy e szavak tótsága nem gyöngítené a szöveg csehségét. Ennek a paradox állításnak az az alapja, hogy a kérdéses szavak a XIV. században mind a cseh, mind a tót nyelvben azonos alakúak és jelentésűek voltak, de a későbbi századok folyamán a két nyelv hangtani fejlődésének megfelelően az azonos hangalak kisebb-nagyobb mértékben megváltozott, de a jelentés változatlanul megmaradt.

Ha egy mondatról nem tudjuk eldönteni, melyikhez tartozik a két nyelv közül, nem kell-e szükségképen egynek tartani a kettőt? Nem! Mégpedig először azért, mert e mondatban olyan szavak fordulnak elő, amelyek a mai szláv nyelvekben is alig mutatnak egymástól eltérést. Még sincs senki, aki azt merné állítani, hogy ha így van, akkor az orosz és a szerb, vagy a szerb

A Benes-Biblia bekötési táblája.

és a cseh egy és ugyanaz a nyelv. Másodszor erős bizonyíték állításom mellett a HODŽA MILÁNTól vett idézet, amellyel a cseh és tót nyelv egységét igyekszik bizonyítani. HODŽA ezt írja: „... (a tót ember a XIV. században) bizonyára nem vett észre semmi különbséget a maga nyelve és a cseh nyelv között. Ha egyáltalán mégis vett észre különbséget, a cseh nyelvet a saját nyelvének csak egy külön, mégpedig *rendszeresebb*, többé-kevésbé már *kicsiszolt és egyengetett* és ezért természetzerűleg kiváló (*elválo*) alakjának kellett tartania“.¹ Ha két ember nyelve között ilyen különbségek észlelhetők, akkor az a két ember nem egy nyelvet beszél!

Annak felismerését, hogy e szórvány-mondatnak van-e valami köze a tótsághoz, az is megnehezíti, hogy a tót helyesírás első századaiban teljesen egyezett a cseh helyesírással, sőt a későbbi írók sem tudtak tőle szabadulni BERNOLÁKIG (1762—1813). Mi volt az oka a cseh helyesírás ekkora erőrekapásának? Első okként az 1348-ban alapított prágai egyetemet kell említeni, amelynek a bölcséleti karára 1367—1420-ig közel száz „Hungarus“ iratkozott be. Ebben a számban képviseltette magát Nagy-Magyarország minden nemzetisége.² Tehát a XIV. század második felében már voltak született tótok, akik csehül jól beszéltek és írtak.³ A BENES-féle biblia szerzőjével, MATTHIAS PARWYNY-vel kapcsolatban is feltehetjük, hogy a prágai egyetemen végzett tót férfi volt.

A cseh helyesírás felkarolásának másik oka a felvidéki bányavárosokban keresendő, ahol a német nyelv kezdett a hivatalos életben is nagyobb mértékben terjeszkedni, annyira, hogy 1380-ban Zsolnán német-tót bonyodalmakhoz vezetett.⁴ Mondhatnám, hogy ebben a kultúrharcban a tótoknak kéznél levő kész fegyver volt a cseh helyesírás.

E szórvány-mondatnak a cseh nyelvészet számára nincs nagy jelentősége, mert a cseh irodalomnak a XIII. század második feléből, különösen pedig a XIV. századból már hatalmas csehül írt emlékei vannak (*Svatý Václav*; *Alexandreis*, *Dalomil-krónika*, *Katalin-legenda* stb.), de a tót irodalomnak és nyelvészetnek sokat jelentene, mert a *Sequentionarius* 1385-i glosszái után az első cseh-tót vegyes nyelven írt emlék az 1420 körüli évekből maradt fenn, az első tótnyelvű feljegyzés pedig csak 1451-ből, az úgynevezett *Žilinská kniha* lapjain.⁵

Tekintettel arra, hogy a BENES-féle biblia a XIV. század magyarországi könyvkötőművészet útmutatása szerint Magyarországon készült és vannak benne olyan nyelvi alakok, amelyek a tót nyelvnek is tulajdonai, megvizsgálom a szavakat külön-külön abból a szempontból, hogy e mondat származhatik-e tót embertől.

Panno, panna = szűz szó vocativusa. A cseh nyelvelmékekben gyakran előfordul. Pl. *milá panno marze*, a leMBERGI egyetemi könyvtár XV. századi

¹ DR. MILÁN HODŽA: Československý rozkol 48.

² S. CZAMBEL: Príspevky k dejinám jazyka slovenského 7—8.

³ CZAMBEL u. o. 9.

⁴ J. STANISLAV: Československá mluvnica 205.

⁵ J. STANISLAV: Československá mluvnica 206.

kéziratában.⁷ A tót nyelvben is használatos alak, különösen a katolikus imádságokban.

Maria: a XIV. századi cseh nyelvben ebben a nem asszimilált alakban idegen.⁸ A nyelvmélekek igen ritkán hozzák ilyen alakban. Gyakoriak a következő formák: *Maří, -ie*, pl. *svatá marzi Mandaleno* a XIV. század első feléből származó *Žaltář Klementinský* 138a-ban.⁹ A másik gyakori forma *Marije, -e*, pl. *Jedínu marigy vynmúce* a XIV. század különböző éveiből származó Passiónál 277-ben. E szónak tót alakjai: *Mária, Maria*.

duostoyna = tisztelendő, méltóságos. A XIV. századi cseh nyelvmélekekben a régebbi *ó* helyén még igen ritkán találunk *uo-t*. ŠTÍTNÝnél fordul elő néhány *uo-s* alak: *jsi-li duostoynegy*,¹⁰ *Jeden stav duostoynyegy jest, nežli drubý*,¹¹ Találunk nála rövid *o*-val is: *izádný čin nenie dostoynyeyssi*,¹² hosszú *ó*-val is: *biskupovému dóstojenství*.¹³ A cseh írásokban *uo-t* találunk a XVI. század közepéig. A tót nyelvmélekekben a *Žilinská knihában* *ó* és *uo* egyformán fordul elő, de az első *uo-s* példát STANISLAV csak 1455-ből hozza.¹⁴

twey, olv. *tvej* v. *tvěj*, az egyes második személyű birtokos névmás nőnemű alakjának egyes dativusa. A rag *-ej*, a mai cseh nyelvben már nincs meg, de a XIV. században még élő alak volt. Az itt használt alak összevont alak *tvojej*-ből, amely a tót nyelvben ma is él. A tótban viszont az összevont alak nem használatos, de STANISLAV szerint a tótban is ismert alak volt.¹⁵ Tehát a XIV. században mind a két nyelv használta, viszont ma egyikben, sincs meg, mert a tótban *tvojej*, a csehben *tvej* > *tvěj*-alak él,¹⁶ szórványosan már 1300 óta.¹⁷ Tehát szórvány-mondatunkban használt alak megtalálható mind a cseh, mind a tót emlékekben. Így az előzőkkel együtt ez a szó lehet bizonyíték arra, hogy ezt az emléket cseh-tót keveréknyelven írottak lehet tekinteni.

swatěj a *svatý, á, é* = szent szónak egyes nőnemű dativusa. A *tt* a rendszertelen helyesírás rovására írandó, mert előfordul *t*-vel is, ami a szó etymológiája szerint helyes is. A *tt* a keménység jelölésére szolgál, de vannak esetek, amelyekben épp a lágyságot jelzi.¹⁸ *Swatěj a-ja* az esetben mondható csak tótnak is, ha a nyugati vagy a keleti nyelvjárás sajátságát rükrözi.

⁷ Lvov 2a,

⁸ J. GEBAUER: *Historická mluvnice jazyka českého* III. 284.

⁹ A cseh nyelvmélekekből idézett példákat JAN GEBAUER *Slovník staročeský* című művének I., II. kötetéből vettem.

¹⁰ ŠTÍTNÝ: *Visegrádi gyűjtemény* 3b.

¹¹ ŠTÍTNÝ: *Keresztény tanítás, 1376-ból, 97a.*

¹² ŠTÍTNÝ: *Vasárnapi és ünnepi beszédek* 61a, 1392-ből.

¹³ *Kronika Pulkova* 32b.

¹⁴ *Československá mluvnica* 42.

¹⁵ *Československá mluvnica* 85.

¹⁶ V. Ö. GEBAUER—ERTL: *Mluvnice česká* 184, 185. V Praze, 1918.

¹⁷ V. Ö. *prosim tvé milosti* a *Vitaj Kálu Všemohúci*-ban.

¹⁸ GEBAUER: *Historická mluvnice* I. 383.

mylosti: milost = kegyelem egyes dativusban. Mind a két nyelvben ma is azonos alakú.

dyekugy, olv. *děkuji*, magyar helyesírással *gyėkuji* = köszönöm. Ez csak cseh lehet. A cseh nyelvemlékekben gyakran előfordul.

zess: že si = hogy + a cseh *býti* = lenni segédige jelenidő egyes 2-a. Olvasása vitára adhat alkalmat, mivel *z*-nek igen ritkán van *ž* hangértéke, *ss* pedig rendszerint *š*-t jelöl. De lehet találni a cseh nyelvemlékekben *z*-t *ž*, *ss*-t *s* (*sz*) hangértékben. Pl. *sswieczyey marzyey*,¹⁹ *czass* olv. *čas*,²⁰ *z* pedig *ž* értékben: *zena* olv. *žena*.²¹

my olv. *mi* = nekem, mind a két nyelvben akkor is, most is, azonos hangalakú és jelentésű szó.

raczila, olv. *ráčila*. *Ráčiti* = tetszeni, kegyeskedni. Mondani való ugyanaz, mint *my*-nél.

*pomocz*y, olv. *pomoci*, hacsak nem cseh nyelvjárási sajáttság, és akkor olv. *pomoči*. Jelentése: segíteni, jelen idejű főnévi igenév. Itt a *cz* olvasása eltér e betűpár általános XIV. századi hangértékétől, amennyiben a HUS-féle helyesírásig *č*-t jelölt. A mi esetünkben, hacsak nem nyelvjárási sajáttság,²² csak *c*-t jelölhet, aminek olvasását a XIV. századi következetlen helyesírás meg is enged.²³ Ebben az egy esetben lehetne talán arra utalni, hogy *czy*-t *ci*-nek, *czy*-t *či*-nek olvasta az író, de az *i* és *y* következetes használatáról ebben a korban nem állítható fel szabály.²⁴ — *Pomoci* inf.-i alak a régi tót nyelvben is ismert volt.

seczty, olvasás szempontjából a legproblematisabb szó. Én *šesti*-nek olvasom és a *šest* = hat számnév genitivusának tartom, mint a következő *dokonaty* ige mellett álló genitivus finálist,²⁵ bár az olvasást illetően más felfogás is lehet. Az *s* (f) betű *s* (*sz*) hangot szokott jelölni, de a XIV. századi *bradeci krónikában* találtam egy szót, amelyben *s*-értéke van: *nedomyšlenye* olv. *nedomyšlenie* (Hrad 38b). Nem tudom példával igazolni, hogy *cz* előfordul-e *s* (*sz*) értékben. A XIV. században leggyakoribb írása *ssesti*. A *ty* ∞ *ti*-olvasat gyakori. — A betűk általános hangértéke szerinti olvasat *sečti*, *sčisti* = összeolvasni ige felszólító módjának egyes 2. személye.^{25a}

tych: *ten*, *tá*, *to* mutató névmás többes genitivusa. Böven ír róla GEBAUER, *Hist. ml.* 436, 446. Egyéb előfordulási formái: *tých*, *tiech*, *těch*. *Tiech*, *těch* tót nyelvemlékben nem lehetne.

knih: *kniha* = *könyv* többes gen. mind a két nyelvben. Az ó-csehben gyakoribb alakok *knieh*, *kněh*.²⁶

¹⁹ Sequentionarius 365.

²⁰ Žaltář Wittemberský 68, 14 a XIV. század 2. harmadából.

²¹ CZAMBEL: Slovenský pravopis 25.

²² V. VONDRÁK: Vývoj současného spisovného českého jazyka 9.

²³ CZAMBEL: Slovenský pravopis 25—26.

²⁴ CZAMBEL: Sl. pr. 32.

²⁵ GEBAUER: Historická mluvnice IV. 334.

^{25a} JUNGSMANN: Česko-německý slovník IV. 44.

²⁶ GEBAUER: Historická mluvnice III. 184—5.

Amen. Vizsgálatunk szempontjából nincs jelentősége.

Bohday: egybe van írva két szó: *Bob* = Isten + *day* = adj, adjon. *Bob* lehetne tót is, cseh is. A cseh emlékekben olyan alakokban is előfordul, amelyek a tót nyelvben nem állhatnának meg: *Bób, Buob. Day* olv. *daj*, a tótban ma is így hangzik, a csehben HODŽA MILÁN²⁷ szerint a XVII. századig volt ez az alak használatos, de GEBAUER a XV—XVI. századra teszi az *aj > ej*-változást.²⁸ A *Bohdaj* szópár elveszítette mondatjellegét és más mondatokban szerves kapcsolódás nélkül helyezkedik el kívánság, óhaj kifejezésére.²⁹

Végigmenve a szórvány-mondat szavain, azon meggyőződésünk mellett, hogy cseh nyelvemlékkel van dolgunk, marad egy gyanúnk. Ez a gyanú az, hogy e mondatot tót ember írta. Azért mondom gyanúnak, mert nincs egyetlen szó sem e mondatban, amely ne lehetne cseh, de a cseh szavak között vannak olyanok, amelyek a cseh nyelvemlékekben több alakban fordulnak elő és ezeknél a szavaknál azt tapasztaljuk, hogy mondatunkban mindig a tóthoz legközelebb álló formában adja őket leírójuk, pl. *Maria, twej, swathey, tych, knih.* A szerző neve, MATTHIAS PARWYNY,³⁰ azokban a bibliográfiákban, amelyeket használhattam, ismeretlen. Kívánságunk az, hogyha MATTHIAS PARWYNY kilép eddigi ismeretlenségéből, kedves tót atyafira ismerjünk benne, aki mint Hungarus magyar, tót, német és oláh barátaival együtt művelődött a prágai egyetemen.

DANCZI VILLEBALD O. S. B.

²⁷ Československý rozkol 46.

²⁸ Historická mluvnice I. 2.

²⁹ GEBAUER: Staročeský slovník I. 76.

³⁰ SEDLÁČEK: Snůška starých jmen, 1920, sem tartalmazza, sem az ott találtakból nem származtatható.